

Tüfek, Mikrop ve Çelik

İnsan Topluluklarının

Yazgıları

Jared Diamond

TÜBİTAK

POPÜLER BİLİM KİTAPLARI

Öndeyiş: Yali'nin Sorusu

Farklı Bölgelerde Farklı Gelişen Tarih

Dünyanın farklı bölgelerindeki farklı halklar için tarihin çok farklı biçimde geliştiğini hepimiz biliyoruz. Sonuncu Buzul Çağı'nı izleyen 13.000 yılda dünyanın bazı bölgelerinde metal aletlere sahip olan okuryazar sanayi toplumları ortaya çıktı, buna karşılık başka bölgelerinde okuryazar olmayan, çiftçilikle uğraşan toplumlar, daha başka bölgelerindeyse taş aletler kullanan, avcılık yaparak ve yaban yiyecekler toplayarak geçinen toplumlar vardı. Bu tarihsel eşitsizliklerin uzun gölgelerini bugünkü dünyamızda da gözlemliyoruz, çünkü metal aletleri olan okuryazar toplumlar öteki toplumlar üzerinde üstünlük kurdu ya da onları yok etti. Bu farklılıklar dünya tarihinin en temel olgusudur ama bunların nedenleri belirsiz ve tartışmalıdır. Bana bu farklılıkların nedeniyle ilgili düşündürücü soru 25 yıl önce çok basit ve kişisel bir soru olarak sorulmuştu.

1972 yılının Temmuz ayında tropik bir ada olan Yeni Gine'de deniz kıyısında yürüyordum. Bir biyolog olarak kuşların evrimini incelediğim yerdir Yeni Gine. Yali adında müthiş bir yerli siyasetçiden söz edildiğini duymuştum, o günlerde o bölgede dolaşıyormuş. Bir rastlantı sonucu o gün Yali ile ikimiz aynı yöne doğru yürümekteymişiz. Yali arkamdan yetişti. Bir saat birlikte yürüdük ve bir saat boyunca konuştuk.

Yali insanları etkileme gücü olan, enerji saçan biriydi. Gözlerinin parlaklığı gözlerinizi kamaştırırdı. Büyük bir öz

güvenle kendinden söz etti ama aynı zamanda derin bir merakı yansıtan pek çok soru sordu, büyük bir dikkatle dinledi. Sohbeta o günlerde Yeni Gine'de herkesin zihnini meşgul eden bir konuyla başladık -çok hızlı gelişen siyasal olaylar. O günlerde, Yali'nin ülkesinin bugünkü adını kullanırsak, Papua Yeni Gine, Birleşmiş Milletler in bir kararı uyarınca hâlâ Avustralya yönetimi altındaydı ama bağımsızlık rüzgarları esmeye başlamıştı. Yali bana yerli halkı kendi kendilerini yönetmeye hazırlamaktaki rolünü anlattı.

Bir süre sonra Yali konuyu değiştirdi ve beni sorguya çekmeye başladı. Yeni Gine'den dışarı adım atmamıştı, yüksekokuldan sonra eğitime devam edememişti ama doymak bilmez bir merakı vardı. Önce benim Yeni Gine kuşları üzerinde nasıl bir çalışma yaptığımı öğrenmek istedi (bu iş için kaç para aldığımı sormayı da ihmal etmemişti). Farklı kuş topluluklarının milyonlarca yıllık bir süre içinde Yeni Gine'yi kendilerine nasıl yurt edindiklerini anlattım. Sonra o bana, kendi halkının atalarının son on binlerce yıl içinde Yeni Gine'ye nasıl geldiklerini ve son

200 yıl içinde beyaz Avrupalıların Yeni Gine'yi nasıl sömürgeleştirdiklerini sordu.

Yali ile benim temsil ettiğim toplumlar arasındaki gerilimi ikimiz de biliyorduk ama aramızdaki dostluk havası bozulmadan devam ediyordu. İki yüzyıl önce bütün Yeni Gineliler "hâlâ Yontma Taş Çağı'nda yaşıyorlardı". Yani Avrupa'da binlerce yıl önce yerlerini metalden yapılma aletlere bırakmış olan taştan yapılma aletleri hâlâ kullanıyorlardı, merkezi bir siyasal gücün çevresinde örgütlenmemiş olan köylerde yaşıyorlardı. Beyazlar geldiler,

merkezi yönetimi getirdiler, elik baltalardan, kibritten, ilaçtan giyim kuşama, meşrubata, şemsiyeye kadar çeşitli mallar getirdiler; Yeni Gineliler bu malların değerini hemen anladı. Yeni Gine'de bütün bu malların hepsinin toplu adı “kargo” idi.

Beyaz sömürgecilerin pek çoğı Yeni Ginelileri “ilkel” diye açıkça küçümsedi. Yeni Gine'deki beyaz “efendilerin” -1972'de hâlâ onlara “efendi” deniyordu- en işe yaramazı bile Yeni Ginelilerden, hatta Yali gibi etkili siyasetçilerden daha iyi bir hayat yaşıyordu. Ama Yali bana sorduğı gibi pek çok beyaza da sormuştu, ben de pek çok Yeni Gineliye sordum. Ben de Yali de çok iyi biliyoruz ki Yeni Gineliler ortalama olarak en az Avrupalılar kadar zekidir. Herhalde Yali o parlak gözlerini dikip sorgular gibi bana baktığında kafasından bunlar geçiyordu. “Neden siz beyazların bu kadar çok kargosu var, bunları Yeni Gine'ye neden getirdiniz ve biz siyahların kendi kargosu neden bu kadar az?” diye sordu.

Bu basit bir soruydu ama Yali'nin tanıdığı şekliyle hayatın en can alıcı sorusuydu. Evet, ortalama bir Yeni Ginelinin hayat tarzıyla ortalama bir Avrupalının ya da Amerikalının hayat tarzı arasında hâlâ büyük farklılıklar var. Bunların dışında kalan halkların hayat tarzları da benzer farklılıklar gösteriyor. Bu büyük farklılıkların gerisinde önemli nedenler yatsa gerekir ve insan bunların çok açıkça görülebilecek nedenler olduğunu sanabilir.

Oysa Yali'nin basit gibi görünen sorusu yanıtlanması güç bir soru. O zamanlar bu sorunun yanıtını bilmiyordum. Tarih uzmanları yanıt konusunda anlaşıyorlar; çoğı artık böyle bir soru sormuyor bile. Yali ile aramızda bu konuşmanın

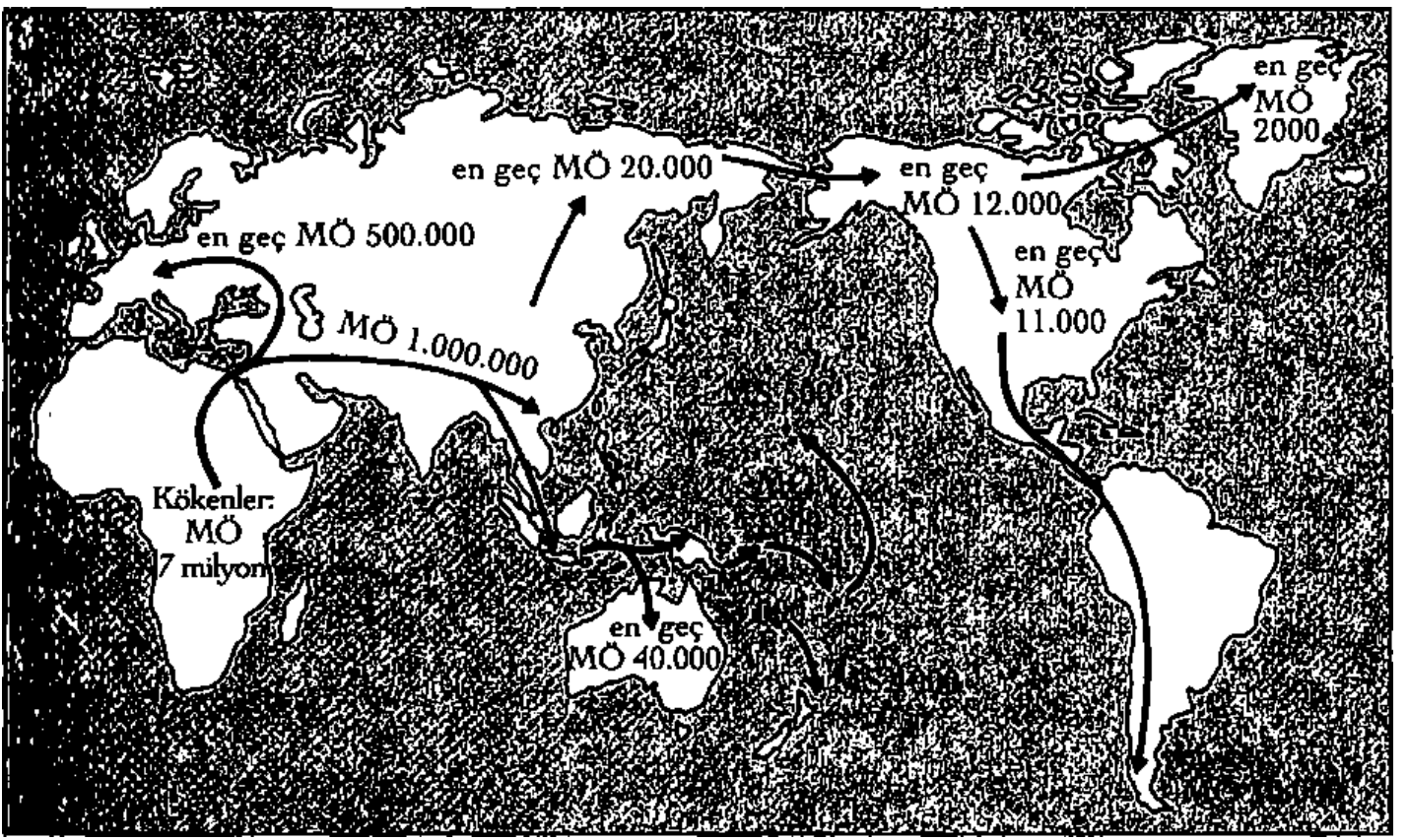
geçtiği günden bu yana insanlığın, tarihin ve dillerin evriminin başka yönleri üzerinde araştırmalar yaptım, yazılar yazdım. Yirmi beş yıl sonra yazılmış bu kitapla Yali'nin sorusunu yanıtlamaya çalışacağım.

Yali'nin sorusu yalnızca Yeni Ginelilerle Avrupalı beyazların hayat tarzları arasındaki farkla ilgiliydi ama çağdaş dünyadaki daha pek çok karşıtlığı kapsayacak şekilde genişletilebilir. Avrasya kökenli, özellikle şu an hâlâ Avrupa'da ve Doğu Asya'da yaşayan halklar ile Kuzey Amerika'ya göç etmiş olanlar, zenginlik ve güç bakımından dünyaya egemen olmuş durumdalar. Afrikalıların çoğu da içinde olmak üzere öteki halklar Avrupa'nın sömürgesi olmaktan kurtuldular ama zenginlik ve güç bakımından çok gerilerde kaldılar. Dahası Avustralya'nın, Kuzey, Orta ve Güney Amerika'nın, Güney Afrika'nın yerli halkları artık kendi topraklarının efendisi bile değiller, Avrupalı sömürgeciler tarafından katledildiler, boyunduruk altına alındılar hatta bazı durumlarda tamamıyla yok edildiler.

O bakımdan çağdaş dünyada görülen eşitsizliklerle ilgili soruyu şöyle sormak gerekir: Neden şu anda Avrupalı ve Asyalı halklar zenginlik ve güç sahibi de başkaları değil? Örneğin neden Amerika, Afrika ve Avustralya yerlileri gidip Avrupalıları ve Asyalıları öldüremedi, egemenlikleri altına alamadı, onların köklerini kazıyamadı?

Bu sorunun kolayca bir adım gerisine gidebiliriz. MS 1500

yılında Avrupalı sömürgeciler dünyaya yayılmaya başlarken farklı kıtalardaki halklar teknoloji ve siyasal örgütlenme bakımından büyük farklılıklar gösteriyordu. Avrupa'da,

Şekil 1.1. İnsanların dünyaya yayılışı.

7 milyon yıl önce ortaya çıkışımızdan sonraki ilk 5 ya da 6 milyon yıl içinde bütün insanlık tarihi Afrika sınırları içinde geçmiş bir tarihti. İnsanın Afrika sınırları dışına yayılan ilk atası, bir Güneydoğu Asya adası olan Cava'da bulunan fosillerin tanıklık ettiği ve genellikle Cava adamı olarak bilinen *Homo erectus* idi (bkz. Şekil 1.1). En eski Cava "adamı"nın fosillerinin -bunlar pekâlâ Cava "kadını"na da ait olabilir- genellikle bir milyon yıl öncesine ait olduğu düşünülür. Bununla birlikte son zamanlarda bunların aslında 1,8 milyon yıl öncesine ait olduğu ileri sürüldü. (Aslına bakarsanız *Homo erectus* adı bu Cava fosillerine verilmiş bir addır, *Homo erectus* olarak sınıflandırılan Afrika fosilleri ise farklı bir ad gerektirir.) Şimdilik Avrupa'da ilk insanın varlığına ait kuşkuyla yer bırakmayan ipucu yaklaşık yarım